

Володимир М. Циглик

Нові дослідження поселення в Неслухові

Поселення в Неслухові виявлене одночасно з відкриттям В. Хвойкою в кінці XIX ст. перших пам'яток черняхівської культури, зокрема, Черняхівського могильника на Наддніпрянщині.

Неслухівське поселення — це перша широко досліджена пам'ятка черняхівської культури в західному регіоні України. Його дослідження проводив К. Гадачек у 1898, 1899 та 1903 роках. Проведеними роботами було відкрито 18 житлових споруд, ряд господарських об'єктів, серед них три гончарних горни, зібрано численні, характерні для черняхівської культури матеріали¹, що дозволило уточнити територію поширення цієї культури. В 1946 році поселення досліджувалось М.Ю. Смішком². Роботи велись на двох протилежних схилах неширокої долини, в урочищах Грабарка та Лісковиця, що знаходяться в 1 км на північ від крайніх хат села.

Дальші дослідження поселення були продовжені В.М. Цигликом в 1983 році в урочищі Лісковиця, яке являє собою лагідний схил, обмежений з західного та північно-західного краю прокладеною в останній час польовою дорогою, а даліше долиною, що підходить до протилежного схилу (ур. Грабарка).

В південному напрямі урочище поступово підвищується і тягнеться в сторону села. Вся площа урочища "Лісковиця" засаджена фруктовими деревами Львівської дослідної станції садівництва. Дерева посаджені рядами з півночі на південь, відстань між якими виносить 7 м. Роботи можна було проводити лише на вільній від дерев площі.

Розкоп розбито між рядами дерев, в 20 м на південь від польової дороги. Спочатку пропущено зі сходу на захід траншею довжиною 14 м та ширину 2 м, а потім від неї в південному та північному на-

прямках розбито розкопи: в південному напрямі довжиною 30 та шириною 6 м, а в північному напрямі — довжиною 20 та шириною 6 м.

Грунт першого штиху-чорнозем, в якому зустрічаються дрібні кусочки обмазки та окремі фрагменти кераміки. В другому штиху, на глибині 0,35—0,40 м чорнозем змінюється бурим суглинком. Знахідки зустрічаються в основному над заповненням споруд. Бурий суглинок третього штиху на глибині 0,65 м від сучасної поверхні переходить в жовту глину.

Всього на дослідженій площі в 300 м² виявлено одну житлову споруду та п'ять господарських ям.

Житло престежено на глибині 0,6 м від сучасної поверхні, де воно виділялось своїм заповненням на фоні глинистого материка. Це була напівземлянка чотирикутної в плані форми, заглиблена в материк на 1,0 м від сучасної поверхні. Її розміри 4,2 x 2 м, орієнтація стінками за сторонами світу з незначним відхиленням. Вирізані в матерiku вертикальні стінки, висотою до 40 см, переходили в рівну, сильно втоптану долівку, що збереглась під північною стінкою на ширину 1,0 м, під східною — на ширину 1,6 м. Під південною та західною стінками її ширина виносить 0,5—0,6 м. Центральну частину житла займало вглиблення розміром 2,5 x 2,4 м — підпільна яма. Дно ями, що дещо підносилось в південному напрямі, було заглиблene на 0,85 м від рівня долівки. З південної сторони до ями вели два материкові виступи — східці. Нижній виступ розміром 0,3 x 0,8 м піднімався на 0,33 м від рівня dna. Верхній виступ розміром 0,5 x 1,0 м піднімався на 0,32 м над рівнем нижнього. Рівень долівки знаходився на 0,25 м вище верхнього виступу. Такі виміри підвищень-східок вказують на вигідний вхід до підпільної ями.

В північно-східному куті на долівці знаходилася піч. Форма печі підковоподібна, челюсті з південної сторони, тобто виходили в середину житла (рис. 2). Виліплени з глини стінки, товщиною 15—18 см, збереглись на висоту 0,45 м і були випалені на 4—5 см до червоного кольору з дальнішим переходом в жовту глину. Черінь випалена на товщину 2—3 см до сірого,

¹ K. Hadaczek. *Z badań archeologicznych w dorzece Bugu*. — Teka konserwatorska, z. II, Lwów 1900, s. 48—51, 71—80.

² M. Smiško, *Zvіт про дослідження селища періоду "полов поховань" в Неслухові в 1946 році*, "Археологічні пам'ятки УРСР", т. I, К. 1949, с. 189—205.

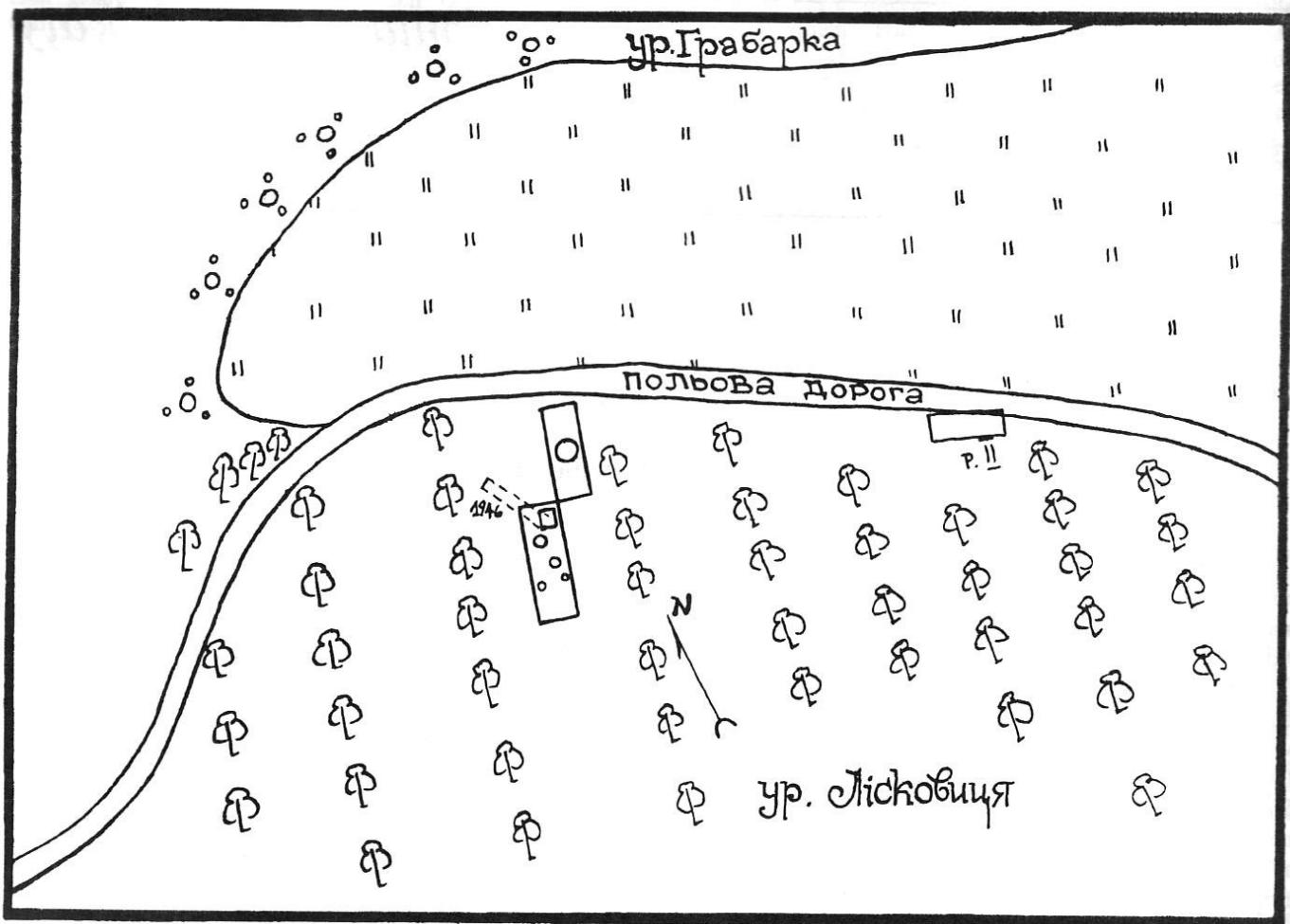

Рис. 1. Неслухів, Львівська обл. Місцезнаходження поселення
Ryc. 1. Niesluchów, obw. Lwów. Lokalizacja stanowiska
Abb. 1. Niesluchów, Bezirk Lemberg. Lokalisierung der Fundstelle

а нижче до червоного кольору, що переходить в невипалену глину. Розміри черені $0,45 \times 0,65$ м. Купол печі, який обвалився, був зведений з невеликих глянчих, випалених до червоного кольору округлих вальків — «хлібців» (рис. 4, 10).

Піч була заповнена попелом. На черені знаходився ліпний роздущений горщик, уламки ліпного та гончарного горщика.

Ліпний горщик з черені печі виготовлений з глини з домішкою шамоту, поверхня нерівна, горбкувата, але з слідами незначного згладжування у вертикальному напрямі, колір коричнево-сірий, випал посередній. В горщика легко випуклі бочки з плавним переломом вище половини висоти, невисокі, слабо розхилені вінця з заокругленим краєм та рівне, трохи потовщене денце. Діаметр вінець 14 см, висота 21 см, діаметр денця 8,5 см, товщина стінок 0,7 см (рис. 4, 1).

Знайдені на черені уламки денець двох ліпних горщиків за фактурою близькі до описаного вище горщика. Іхній діаметр виносив 9 та 13 см (рис. 4, 6, 7).

Уламки гончарної кераміки належали горщику, виготовленому з глини з домішкою дрібного піску, поверхня шершава темного кольору.

Уламки ліпної кераміки з заповнення житла належали середніх розмірів горщикам за формою та фактурою однотипним до виявлених на черені печі (рис. 4, 2, 3, 4, 5).

В групі ліпної кераміки є денце лійчастого кухлика, сформоване на кільцевому піддонні діаметром 6 см (рис. 4, 8).

Гончарна кераміка з заповнення житла неоднорідна. Більшість її має в глині домішки дрібнозернистого піску, поверхня рівна, шершава темно-сірого кольору. Це в основному були уламки горщиків. Частина гончарної кераміки виготовлена з глини без домішок. Вона засвідчена уламками мисок та горщиків.

В 2 м на південні від житла на глибині 0,6 м від сучасної поверхні простежено контури заглибленої споруди, що виявилась господарською ямою.

Яма №1 мала витягнуту з півночі на південь овальну форму. Вирізані в материку стінки донизу трохи звужувались і переходили у дещо вглиблене дно. Розміри ями $2,1 \times 2,4$ м, глибина 1,65 м від сучасної поверхні. Під західною стінкою простежено вирізані в материку виступи — східці. Нижній з них розміром $0,4 \times 0,7$ м підносився на 0,3 м над рівнем дна, а верхній розміром $0,35 \times 0,9$ м — на 0,3 м над нижнім (рис. 3).

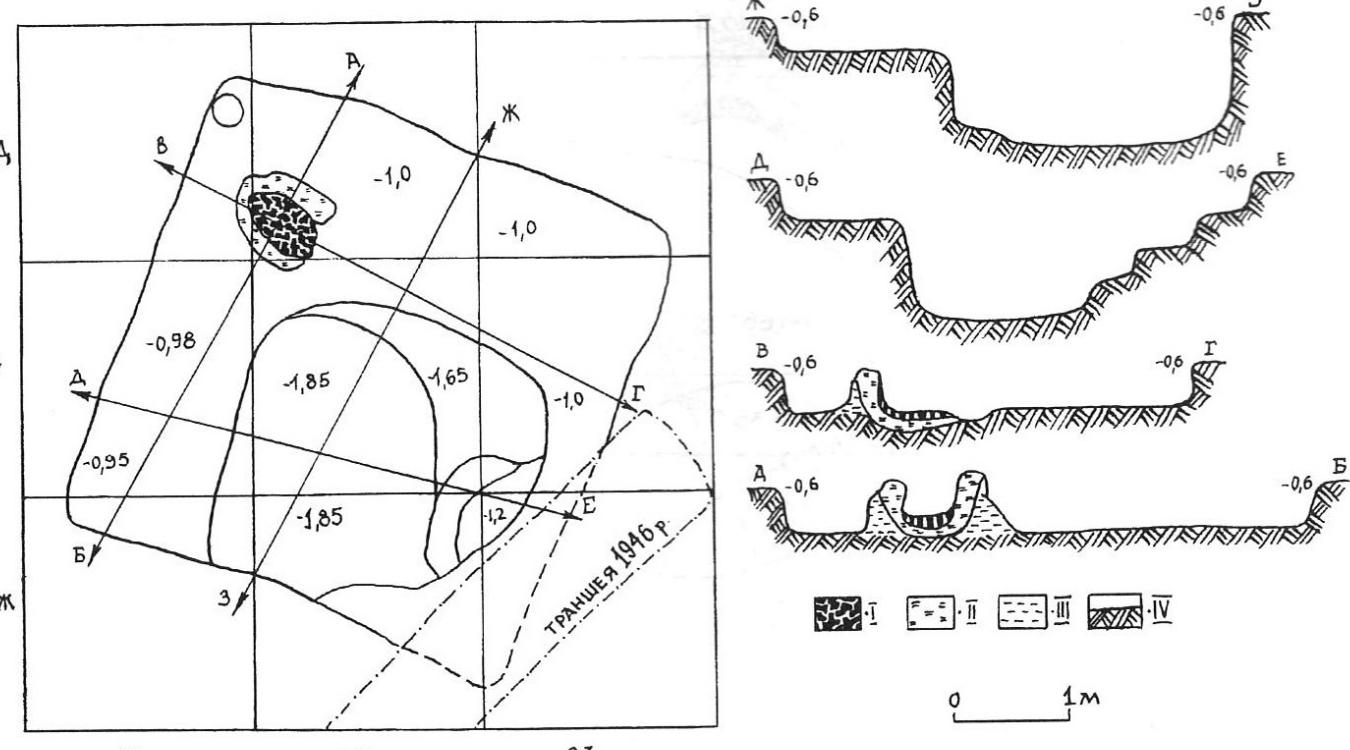

Рис. 2. Неслухів, Львівська обл. План і розріз житла
Ryc. 2. Niesluchów, obw. Lwów. Plan i profile chaty
Abb. 2. Niesluchów, Bezirk Lemberg. Plan und Profile der Hütte

В гумусному заповненні, яке включало дрібні кусочки обмазки, вуглики, знайдено значну кількість тваринних кісток, уламки гончарної та дрібні фрагменти ліпної кераміки. Основна кількість гончарної кераміки мала в глині домішки піску, поверхня шершава майже чорного кольору, випал добрий. Це були уламки горщиків з випуклими бочками, трохи потовщеним денцем.

Яма №2 знаходилась в північній частині розкопу. Її контури простежено на глибині 0,6 м від сучасної поверхні. Яма мала овальну форму розміром 2,2 x 2,8 м, витягнуту з півночі на південь. Вирізані в материкові прямовисні стінки переходять в трохи вглиблене дно, що знаходитьться на 1,9 м від сучасної поверхні. Під північно-західною стінкою залягало материкове підвищення з рівною площею, що могло служити своєрідною полицею. Його розміри 0,4 x 1,6 м, висота 0,7 м. над рівнем дна.

Материкові виступи-східці, що служили входом до ями, знаходились під західною стінкою ями.

В гумусному заповненні ями знайдено тваринні кістки уламки ліпної та гончарної кераміки. Ліпна кераміка представлена уламками горщиків з випуклими стінками, різко розхиленими вінцями.

Серед гончарної кераміки крім уламків був також уламок миски біконічної форми. Привертає увагу бочка горщика кулястої форми з вигладженими стінками, прикрашеними матовою горизонтальною полосою та проложеною зигзагоподібною лінією по плічках.

Три невеликі господарські ями відкрито в південній ділянці розкопу.

Яма №3 мала округлу в плані форму діаметром 1,35 м. Вирізані в материкові прямовисні стінки переходили в рівне дно, заглиблене на 1,25 м від сучасної поверхні.

В гумусному заповненні ями знайдено уламки гончарного посуду з шершавою поверхнею майже чорного кольору, зокрема, горщика з слабо виділеними плічками та потовщеними з заокругленим краєм легко розхиленими вінцями діаметром 16 см.

Яма №4 розміщена в 1,4 м на схід від ями №3. Вона мала овальну форму розміром 1,8 x 2,0 м, витягнуту з півночі на південь. Вирізані в материкові вертикальні стінки переходили в рівне дно, заглиблене на 1,6 м від сучасної поверхні. В заповненні знайдено незначну кількість фрагментів гончарної кераміки, що походять з горщиків та ребристої миски.

Яма №5 знаходилась в 2 м на південний схід від ями №4. Вона мала округлу в плані форму діаметром 1,4 м, вертикальні материкові стінки та рівне дно, заглиблене на 1,52 м від сучасної поверхні. В гумусному заповненні ями знайдено незначну кількість фрагментів гончарної кераміки, аналогічної до виявленої в попередніх ямах.

Виявлено в заповненні ям у фрагментарному стані кераміка, зокрема, ліпні горщики, гончарні горщики та ребристі миски мають повні аналогії в керамічних комплексах, розташованих недалеко і добре досліджених поселень Ріпнів II, Ріпнів III, які датуються III—IV ст.н.ери³. На цій основі об'єкти можуть бути

³ В.Д. Баран, Черняхівська культура, Київ.

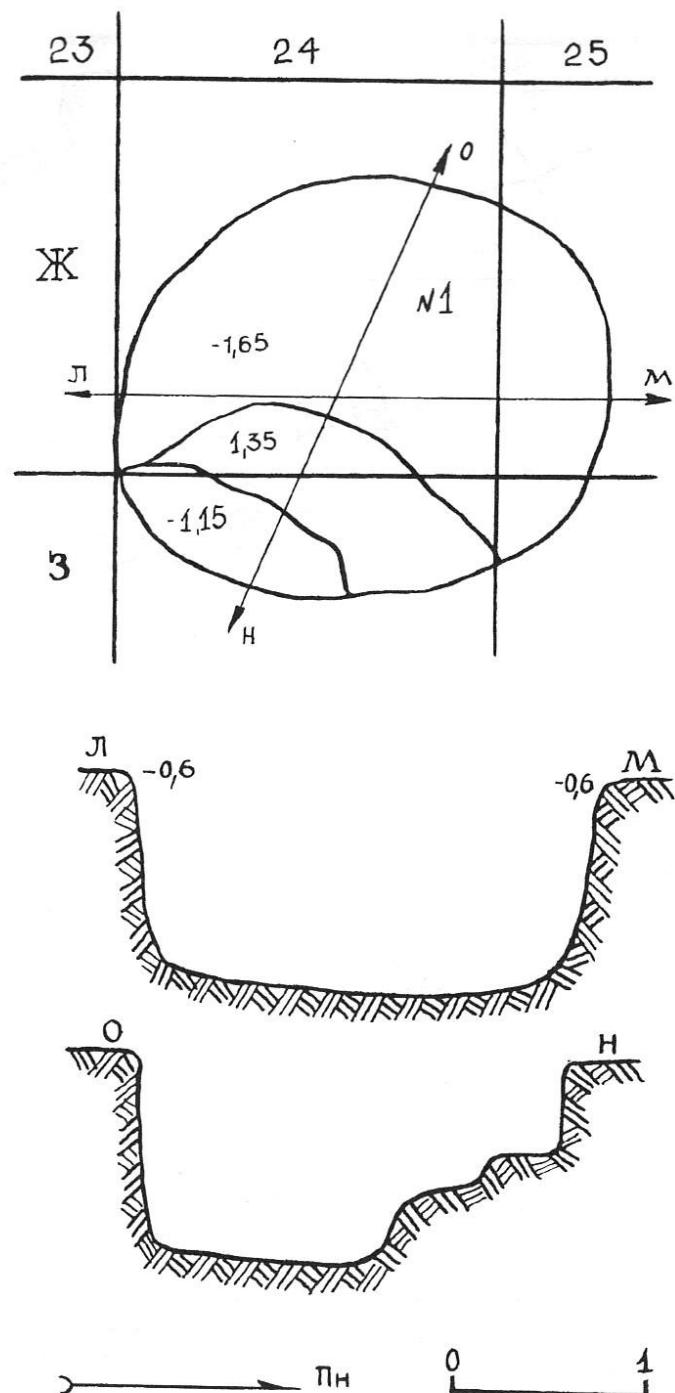

Рис. 3. Неслухів, Львівська обл. План і розріз ями № 1
 Rys. 3. Niesluchów, obw. Lwów. Plan i profile jamy nr 1
 Abb. 3. Niesluchów, Bezirk Lemberg. Plan und Profile der Grube Nr. 1

віднесені до черняхівської культури і датовані III—IV ст.н.єри. Таким же часом було датоване Неслухівське поселення і його попереднім дослідником М.Ю. Смішком у 1946 році⁴. Правда, дослідник відзначав, що деякі, в тому числі і гончарні вироби не вкладаються в ці хронологічні рамки, а заходять і в V ст.н.єри. Підставою для такого пізнього дату-

вання служила, на думку М.Ю. Смішка, подібність гончарної кераміки з Неслухова до керамічних матеріалів культури карпатських курганів. Таке порівняння і зроблений висновок є методологічно невідповіданим. Однак, висловлена М.Ю. Смішком думка про можливість існування на поселенні об'єктів пізньочерняхівського часу дісталася підтвердженням автором розкопками. Мається на увазі житло I зі знайденою на черені та в заповненні ліпною керамікою, зовсім близькою до ранньослов'янської, про що говорилося вище.

⁴ М. Смішко, Звіт про дослідження селища періоду “полов поховань” в Неслухові в 1946 році, “Археологічні пам'ятки УРСР“.

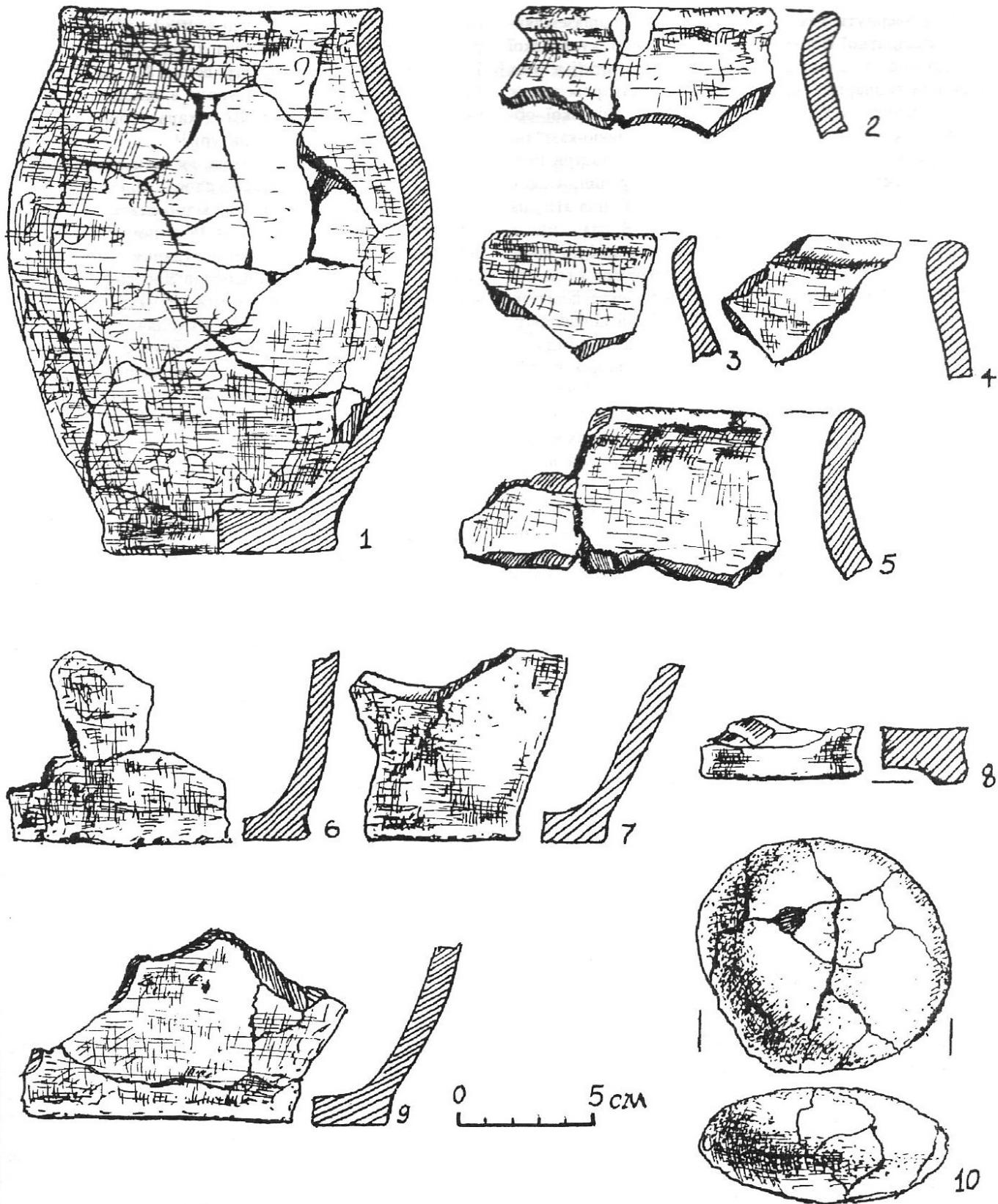

Рис. 4. Неслухів, Львівська обл. Кераміка з житла
 Ryc. 4. Niesluchów, obw. Lwów. Ceramika z chaty
 Abb. 4. Niesluchów, Bezirk Lemberg. Keramik aus der Hütte

Слід звернути увагу на те, що житла-напівземлянки підквадратної форми з глиняною піччю, купол якої побудовано з вальків “хлібців”, наявністю в них ліпної та гончарної кераміки, відкриті автором також на поселеннях в Рудниках та Березці Львівської області⁵. Такі ж житла з глиняною, або піччю-кам“янкою відомі на поселеннях черняхівської культури Верхнього і Середнього Подністров“я (Черепин, Сокіл, Теремці, Бакота)⁶, Західного Побужжя (Ріпнів П)⁷, на Прutі в Кодині⁸ та в інших районах. В цих житлах виступають опуклобокі горщики, що близькі до посуду працького типу. Разом з ліпним виступає і гончарний посуд. Взяти для прикладу Черепинське поселення. Виявлені на ньому житла 8 та 12 були підквадратної форми з печами. Керамічний комплекс складався з ліпного та гончарного посуду; серед ліпних є горщики ранньослов“янського типу. На думку дослідника цієї пам“ятки В.Д. Барана вони являють собою форму, яка стоять між ліпним посудом черняхівської культури та працького типу. Житло датується в межах IV—V ст.н.е.⁹.

В групі пам“яток цього типу особливо виділяється поселення біля села Теремці Кам“янець-Подільського району Хмельницької області. Тут досліджено 25 жителів підквадратної форми, в керамічних комплексах яких поєднані ліпний та гончарний посуд. На основі фібул та інших знахідок житла датуються кінцем IV—поч. V ст.н.ери¹⁰. Аналогічна ситуація з формою житла, будовою печі, керамічним комплексом і в Неслихові. Ліпний горщик, що знайдений в житлі на черені печі, зберігся повністю. Він виготовлений з глини з домішкою грубозернистого шамоту, поверхня нерівна, але з слідами слабого згладжування у вертикальному напрямі, колір коричнево-сірий, випал посередині. Горщик мав легко випуклі бочки, слабо

виділені плічки, невисокі, ледве розхилені вінця. Денце рівне з трохи з виступаючим краєм. Діаметр вінець 14 см, висота 21 см, діаметр денця 8,5 см (Рис. 4,1). Гончарна кераміка, що виступала в заповненні житла, як і кераміка з заповнень ям, є характерною для всіх пам“яток черняхівської культури¹¹.

Описане житло з Неслихова, як і житла з згаданих вище поселень мають ознаки слов“янських елементів в черняхівській культурі і відносяться до групи пам“яток з матеріалами кінця IV— поч. V ст.н.ери¹², відбивають заключний етап існування черняхівської культури і передують ранньослов“янським старожитностям, тобто є перехідними між черняхівською і ранньослов“янською культурами. Виходячи з цього, черняхівське поселення в Неслихові може бути датоване III— поч. V ст.н.ери та зараховане до пізнього етапу черняхівської культури, відображаючи процес переходу від черняхівської до ранньослов“янської групи пам‘яток.

⁶ В. Баран. *Славяне в середине I тысячелетия н.э.,* Проблемы этногенеза славян. Київ, 1978, рис. 4; В. Баран. *Черняхівська культура*, Київ, 1981, с. 147, 166; В.Д. Баран, Д.Н. Козак, Р.В. Терпиловський, *Походження слов‘ян*. Київ, 1991, с. 68—69.

⁷ В. Баран, *Черняхівська культура*, с. 147.

⁸ И.П. Русанова. *Славянские древности VI—VII вв.* Москва, 1976.

⁹ В. Баран, *Черняхівська...* С. 136.

¹⁰ В.Д. Баран, Д.Н. Козак, Р.В. Терпиловський, *Походження слов‘ян*, с. 70.

¹¹ В. Баран, *Черняхівська культура*, с. 85—98.

¹² В. Баран, Назв. праця, с. 166; В.М. Цигилик, *Нові пізнньочерняхівські житла на Львівщині* (здано в ІА НАН України).

Volodimir M. Cigilik

Nowe badania osady w Niesluchowie

Streszczenie

Osada w Nisłuchowie jest pierwszym, szerokobadanym stanowiskiem kultury czerniachowskiej na zachodniej Ukrainie. W końcu XIX i na początku XX w. była badana przez K. Hadaczka, a w roku 1946 przez M. Smiszkę. Na początku lat 80-tych niewielkie wykopaliska przeprowadził autor sprawozdania. Przebadano 300 m², odkrywając jedną chatę, pięć jam gospodarczych i pokaźny zbiór ceramiki lepionej w ręku i toczonej na kole.

Okryta chata miała formę kwadratu z glinianym piecem w północno-wschodnim narożniku. W palenisku stwierdzono obecność garnka typu wczesnosłowiańskiego, lepionego ręcznie, razem z toczoną ceramiką kultury czerniachowskiej. Fakty te, łącznie z konstrukcją pieca, pozwalały datować cały obiekt na IV-pocz. V wieku. Może on reprezentować przejściowy etap między kulturą czerniachowską a zabytkami wczesnosłowiańskimi.

Neue Untersuchungen auf der Siedlung in Niesluchów

Zusammenfassung

Die Siedlung in Niesluchów ist die erste breit untersuchte Fundstelle der Czerniachow-Kultur in der Westukraine. Ende des 19. Jhs. und am Anfang des 20. Jhs. wurde die Siedlung von K. Hadaczek und 1946 von M. Smiszkó untersucht. Anfangs der 80-er Jahre wurden kleine Ausgrabungsarbeiten von dem Autor des Beitrags durchgeführt. Es wurden 300 m² untersucht, 1 Hütte, 5 Wirtschaftsgruben und große handgemachte und gedrehte Keramiksammlung freigelegt.

Die freigelegte Hütte war quadratisch und besaß einen Tonofen in der nordöstlichen Ecke. Festgestellt wurde ein Topf frühslawischen Typs, handgemacht, samt der Drehscheibenkeramik der Czerniachow-Kultur. Diese Tatsachen samt Ofenkonstruktion erlauben, das Objekt auf das 4. bis zu den Anfängen des 5. Jhs. zu datieren. Möglicherweise repräsentiert das Objekt die Durchgangsetappe zwischen der Czerniachow-Kultur und frühslawischen Funden.